

Forskjellen mellom Norge og nabolandene øker

Pål Bakken og
Katharina Henriksen

Prisene på mat, drikke og tobakk er stadig oppe i samfunnsdebatten. Både i fjor høst og i EU-debatten for fem år siden var dette et hett tema. I 1994 mente mange at matvareprisene ville utvikle seg forskjellig i Norge i forhold til EU-landene, dersom Norge ikke ble medlem av EU. Denne artikkelen slår fast at prisene på mat, drikke og tobakk økte mer i Norge enn i Sverige, Danmark og Tyskland fra 1994 til 1998.

Under EU-kampen ble blant annet matvareprisene benyttet som et argument for medlemskap av tilhengerne av EU. Høsten 1994 sa Gro Harlem Brundtland: "Om ett år er Sverige nede på EUs matvareprisnivå. Da må også våre matvarepriser ned, hvis ikke blir svenskegrensen som en lang handledisk"¹. Dette og andre utsagn gjenspeiler EU-tilhengers bekymring for hva en økende prisforskjell på mat mellom Norge og i våre naboland kunne føre til ved et norsk nei til EU-medlemskap. I organisasjonen Nei til EUs utredning av et norsk medlemskap i EU, avvises bekymringene for betydelige prisnivåforskjeller. Nei til EU hevdet at svenske konsumentpriser på mat bare ville endre seg et par prosent ved et svensk EU-medlemskap"².

EU prioriterer lavere priser

Et av EUs overordnede økonomiske mål er lav inflasjon, og innen EU har det blitt iverksatt tiltak for å bygge ned handelshindringer og øke konkurransen.³ Slike tiltak har som mål å styrke produktiviteten både i konkurranseutsatte og skjermede næringer, og skal på lengre sikt gi et lavere kostnadsnivå. Noe som igjen skal komme forbrukerne til gode gjennom lavere priser.

Eksempelvis er prisreduksjoner på jordbruksprodukter blitt gjennomført for å minske overproduksjon innenfor EUs landbruk. Tilhengerne hevdet at ved å stå utenfor EU ble Norge ekskludert fra flere gunstige rammevilkår som finnes innenfor EU.

I høst er det fem år siden folkeavstemningen om medlemskap i den Europeiske Union. Har EU-tilhengers bekymringer vært ubegrunnet, eller har faktisk prisnivået på mat, drikke og tobakk i våre naboland blitt vesentlig lavere i forhold til Norges prisnivå? I denne artikkelen skal vi prøve å besvare spørsmålet ved undersøke utviklingen i det norske prisnivået i forhold til Sverige, Danmark og Tyskland i perioden fra 1994 til 1998. Sverige ble tilsluttet EU fra 1. januar 1995, og Norge fikk dermed en felles grense med et EU-land. Hvordan har Sveriges prisnivå endret seg relativt til Norge etter EU-tilslutningen? Ble det et skift i prisnivået mellom Norge og Sverige etter 1995? Danmark har vært medlem siden 1973, og burde etter EU-tilhengers argumenter ha et relativt lavt prisnivå på mat, drikke og tobakk. Har Danmark det? Tyskland, den gang Vest-Tyskland, var med på å starte forlø-

peren til EU – Den europeiske kull- og stålunion, og har siden vært en viktig pådriver for en europeisk union. Tysklands sentrale beliggenhet i Europa og landets størrelse muliggjør et svært effektivt jordbruk. Det synes som Tyskland skaper ulike dominoeffekter, og disse må også Norge ta stilling til.

Kjøpekraftsundersøkelsen – grunnlaget for analysen

Grunnlaget for analysen er resultater fra den internasjonale kjøpekraftsundersøkelsen. Den foretas i hvert enkelt land, og samordnes for de europeiske land av EUs sentrale statistikkontor, Eurostat. Norge deltar også i dette samarbeidet. I analysen anvendes publiserte tall for årene 1994 og 1996. Undersøkelsen frembringer blant annet kjøpekraftspariteter og prisnivåindekser – to mål på prisnivåforskjeller mellom land. (Se ramme for nærmere forklaring av begrepene). Et av hovedformålene med undersøkelsen er å gi sammenlignbare mål på pris- og volumssammenligninger av brutto nasjonalprodukt (BNP)-komponenter mellom de deltagende land.

En slik undersøkelse har liten nytteverdi hvis landene ikke samler inn priser på sammenlignbare varer og

tjenester. Samtidig er det viktig at undersøkelsen tar høyde for at det er forskjeller i forbruksmønstre mellom landene. Det er også av stor betydning at alle varene og tjenestene som inngår i undersøkelsen er veldefinerte. Varekurven som ligger til grunn for undersøkelsen justeres over tid. På den måten får vi frem et bilde av prisutviklingen, der det også er tatt hensyn til de endringer i konsumentenes forbruksmønster som normalt foregår over tid.

Resultatene fra kjøpekraftsundersøkelsen i 1998 er ikke offentliggjort. For å finne et mål på prisnivået i landene for 1998, er kjøpekraftsparitetene fra 1996 mellom Norge og de tre landene – for hver av de aktuelle varegruppene – fremskrevet til 1998-nivå. Dette er gjort ved å utvikle hvert lands varegruppesparitet med den relative økningen i de tilsvarende nasjonale konsumprisindeksene mellom Norge og våre naboland. Til slutt er prisnivåtall

beregnet ved bruk av valutakurser. Dette er i all hovedsak konsistent med den metoden som benyttes av Eurostat i tilsvarende situasjoner.

Metoden har svakheter i og med at kjøpekraftsundersøkelsen og de nasjonale konsumprisundersøkelsene ikke har helt sammenfallende vare-sammensetninger. I tillegg er grunnlagsmaterialet for Norge og Sverige innhentet i hovedstedene, mens prisene som inngår i konsumprisindeksene er innhentet fra hele landet.

Norge: Høyest prisnivå i 1994

I presentasjonen av resultatene er den norske prisnivåindeksen satt lik 100 for de ulike varegrupperingene i 1994, og de andre landenes prisnivåindekser er regnet i forhold til dette. Omregningen gjøres for lettere å kunne sammenligne prisnivået i de aktuelle landene. Når vi sammenligner prisnivået mellom landene, blir de andre landenes indekser

lavere, lik eller høyere enn 100 i 1994 avhengig av hvordan de faktiske prisene i landene er i forhold til de norske.

Figur 1 viser prisnivået for hovedgruppene matvarer, drikkevarer og tobakk i landene i 1994, og hvor prisnivåindeksen i Norge er lik 100 for hver av hovedgruppene.

I 1994 var det svenske prisnivået på mat 8 prosent lavere enn i Norge. På dette tidspunktet lå merverdiavgiften på matvarer i Sverige på 21 prosent, mens merverdiavgiften i Norge var 22 prosent. Det var også betydelige forskjeller i prisene på drikkevarer og tobakk. Norske forbrukere betalte 14 prosent mindre for drikkevarer når de tok turen over svenskegrensen. Dersom de også kjøpte tobakk på samme turen var prisen 30 prosent lavere enn i Norge.

Som det fremgår av figur 1, lå de danske matvareprisene på samme nivå som de norske i 1994. Melk, ost og egg – og selvfølgelig kjøtt –

Kjøpekraftsparitet er prisen på en vare for eksempel i Sverige, målt i svenske kroner dividert med prisen på samme vare i Norge, målt i norske kroner.

Anta at prisen på et brød i Sverige er 9 svenske kroner, og på et tilsvarende brød i Norge 11 norske kroner. Da blir kjøpekraftspariteten 0,81.

$$\text{Kjøpekraftsparitet} = \frac{\text{prisen på et brød i Sverige, målt i svenske kroner} = 9 \text{ (svenske kroner)}}{\text{prisen på et brød i Norge, målt i norske kroner} = 11 \text{ (norske kroner)}} = 0,81$$

Dersom man handler for 100 norske kroner av denne varen i Norge, forteller pariteten at man må ha med seg 81 svenske kroner for å kjøpe like mye i Sverige.

Prisnivåindeks fremkommer ved å dividere pariteten mellom for eksempel Sverige og Norge for en kurv av varer og tjenester med valutakursen.

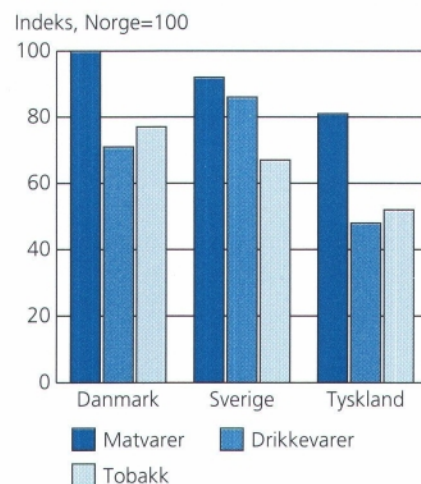
Dersom valutakursen mellom Sverige og Norge er lik 91,4, blir prisnivået på brød 74,03:

$$\text{Prisnivåindeks} = \text{Kjøpekraftspariteten} \times \text{Antall norske kroner per 100 svenske} = 0,81 \times 91,4 = 74,03$$

Prisnivåindeksen sier hvor mye vi må betale for en kurv av varer og tjenester i Sverige når samme kurv koster 100 kroner i Norge.

Se Eurostat (1994), Koht og Andersen (1992) og Andersen, Sandberg og Storrud (1994) for ytterligere forklaring.

Figur 1: Prisnivåene i Danmark, Sverige og Tyskland i 1994. Norge=100

Kilde: Eurostat 1996

var billigere i Danmark, mens fisk, frukt, poteter og grønnsaker hadde lavere priser i Norge. Danmark har hatt en merverdiavgift på 25 prosent siden 1992, og dette er en del av forklaringen på Danmarks prisnivå på matvarer. Forskjellen i prisnivået mellom Norge og våre naboland blir mer tydelig når vi ser på drikkevarer og tobakk. Særlig i Danmark og Tyskland var prisene på drikkevarer betydelig lavere enn i Norge. I 1994 måtte norske forbrukere betale om lag 30 prosent mer for drikkevarer enn i Danmark. Deles drikkevarer inn i kategoriene ikke-alkoholholdige drikkevarer og alkoholholdige drikkevarer nyanse- res prisforskjellene noe. Da var ikke-alkoholholdige drikkevarer faktisk noe dyrere i Danmark. Tobakksprisene i Danmark var over 20 prosent billigere enn i Norge.

I Tyskland var prisnivået på mat nesten 20 prosent lavere enn norsk nivå. Denne relativt store forskjellen finnes stort sett for alle matvaregrupperinger. Unntaket var fisk. For drikkevarer og tobakk var forskjellene vis-à-vis Tyskland enda større. Prisene på drikkevarer og

tobakksvarer var begge om lag 50 prosent lavere i Tyskland.

Svenskene har fått billigere matvarer

I 1994 var nivået på de svenske matvareprisene 8 prosent lavere enn det norske nivået, og forskjellen økte fra 1994 til 1998 (se tabell 1). Med unntak av brød og kornvarer som steg noe i 1996, falt de svenske prisene på alle matvarer sammenlignet med norsk nivå i denne perioden. Kjøttprisene hadde sterkest nedgang, og ble redusert med over 23 prosent i perioden. I 1998 var prisnivået på kjøtt i Sverige hele 28 prosent lavere enn i Norge. Den markerte nedgangen i svenske matpriser skyldes at svenske myndigheter reduserte merverdiavgiften på matvarer fra 21 prosent til 12 prosent den 1. januar 1996.

Ved tilslutningen til EU måtte Sverige innføre EUs høye avgifter ved innførsel av jordbruksprodukter fra land utenfor unionen. EUs høye importbarrierer gjør at produkter som må kjøpes fra land utenfor unionen blir dyrere. De svenske prisene på

ris steg med hele 53 prosent ved tilslutningen til EU. Derimot har prisen på ris etter 1995 blitt redusert, og ligger nå 25 prosent høyere enn prisen i 1995. Pasta er et nærliggende alternativ til ris, og pasta- prisen sank med om lag 10 prosent i løpet av 1995. Mel ble også billigere etter EU-medlemskapet, og dette er med på å forklare nedgangen i pastaprisene.

Fra 1994 til 1996 ble forskjellen i prisnivået på alkoholholdige og alkoholfrie drikkevarer noe mindre, mens den økte fra 1996 til 1998. Fram til 1998 var svensk prisnivå på alkoholholdige varer om lag 17 prosent lavere enn i Norge, mens prisforskjellen økte ytterligere til 24 prosent i 1998. Samtidig som den norske kronen har styrket seg i forhold til den svenske, bidro ulik avgiftspolitikkk på alkohol til økt nivåforskjell i årene 1996-1998. Sveriges medlemskap i EU fra 1. januar 1995 har bidratt til å senke de svenske alkoholavgiftene. Dette skyldes i hovedsak EUs bevisste strategi for å utjevne prisforskjellene på alkoholholdige drikkevarer innen EU (Lund, Trolldal og Ugland 1999). I perioden 1994-1998 økte de norske avgiftene på vin og brennevin med mellom 53 og 87 prosent, og avgiftene på øl med omtrent 20 prosent. Forskjellen i avgiftspolitikken på alkohol mellom Norge og EU har gjort det billigere for norske forbrukere å handle alkohol i Sverige.

Billigere alkohol og tobakk i Danmark

Alkoholholdige drikkevarer og tobakk har hele tiden vært gunstig å kjøpe for norske forbrukere i Danmark. I 1994 kostet alkoholholdige drikkevarer 40 prosent mindre i Danmark, og prisforskjellen ble enda tydeligere i 1996 og 1998. Prisen på alkoholholdige drikkevarer i

Tabell 1: Prisnivåindekser for Sverige, Danmark og Tyskland i 1994 og 1998. Norge=100

	Sverige		Danmark		Tyskland	
	1994	1998	1994	1998	1994	1998
Matvarer	92	79	100	95	81	71
Brød og kornvarer	97	94	109	102	91	80
Kjøtt	94	72	93	92	81	70
Fisk	94	91	113	126	103	113
Melk, ost og egg	78	70	80	79	66	57
Frukt, grønnsaker og poteter	96	78	121	103	90	72
Drikkevarer	86	80	71	67	48	39
Ikke-alkoholholdige drikkevarer	88	82	104	111	67	61
Alkoholholdige drikkevarer	82	76	60	56	41	33
Tobakk	67	75	77	67	52	45

Kilde: Eurostat (1996) og (1998), og landenes konsumprisindekser

1998 var i gjennomsnitt over 50 prosent dyrere i Norge. Avgiftsnivået på alkohol i Danmark har ligget jevnt lavt i forhold til Norge. I perioden 1994 til 1998 steg avgiftene på vin og øl under 4 prosent.

Prisforskjellen på tobakk var også betydelig. I 1994 betalte norske forbrukere 23 prosent mindre for tobakksvarer i Danmark enn i Norge. I 1996 var prisdifferansen mellom landene lite endret, men økte til over 30 prosent i 1998. Danske avgifter på sigaretter og sigarer har vært uendret siden 1986, mens avgiftene på tobakk steg i underkant av 30 prosent fra 1994 til 1996. Avgiftsbeleggingen av tobakk og tobakksvarer i Norge lå mellom 28-44 prosent fra 1994 til 1998.

Kjøtt, melk, ost og egg kostet mindre i Danmark enn i Norge. I hele perioden 1994-1998 har kjøttprisene i Danmark ligget 8 prosent lavere enn det norske prisnivået, mens prisene på melk, ost og egg lå 20 prosent lavere i samme tidsrom. For fisk, frukt, grønnsaker og poteter var prisbildet motsatt. Disse varene var billigere i Norge enn i Danmark. Selv om prisene på frukt, grønnsaker og poteter falt kraftig fra 1994 til 1998 sammenlignet med tilsvarende varer i Norge, var prisnivået fremdeles høyere i Danmark.

Tyskland er billigst på de fleste varer

Både på matvarer, drikkevarer og tobakk var Tyskland billigst av de landene vi undersøkte. Spesielt for drikkevarer og tobakk var forskjellen stor. Allerede i 1994 var prisnivået på drikkevarer og tobakk om lag 50 prosent lavere enn i Norge. Forskjellen på prisnivå for drikkevarer økte ytterligere fra 1994 til 1996, mens forskjellen i nivået på

tobakk steg kraftig i siste del av perioden.

Mye tyder på at Tysklands lave prisnivå på alkohol har skapt en dominoeffekt, som nå også Norge merker. Danske alkoholpriser falt kraftig på 1980 – tallet og tidlig på 1990-tallet som følge av Danmarks handelslekkasje til Tyskland. Sverige har fulgt samme linje som Danmark for å begrense grensehandelen til Danmark. I Sverige ble alkoholavgiften på sterkøl redusert med nesten 40 prosent i 1997, for å minske omfanget av grensehandel med øl mot Danmark (Lund mfl. 1999).

Med unntak av fisk var alle matvarer billigere i Tyskland enn i Norge. Spesielt melk, ost og egg var billigere. I 1996 og 1998 var prisene på disse varene om lag 40 prosent lavere. Nivådifferansen på frukt, grønnsaker og poteter var 10 prosent i 1994, men økte til 22 prosent i 1996.

Prisgapet økte mellom Norge og våre naboland

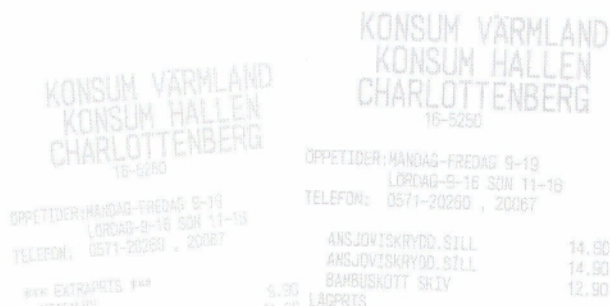
Resultatene i artikkelen viser at det er blitt et større gap i prisnivåene på matvarer, drikkevarer og tobakk mellom Norge og våre naboland fra 1994 til 1998. Dette resultatet gjelder alle matvarer med unntak av fisk. Den største forskjellen i prisnivået var ikke uventet på drikkevarer. Spesielt for alkoholholdige drikkevarer økte forskjellene betydelig. Bildet er ikke like entydig for ikke-alkoholholdige drikkevarer. Danmark hadde allerede i 1994 et høyere prisnivå enn Norge på ikke-alkoholholdige drikkevarer, og denne forskjellen øker gjennom perioden.

Det er vanskelig å trekke noen entydige konklusjoner om, og i hvor stor grad, økte prisnivåforskjeller

mellom Norge og våre naboland skyldes Norges valg om å stå utenfor EU. Det finnes helt klart andre viktige faktorer som forklarer de relativt store prisnivåforskjellene:

Mange faktorer påvirker prisnivået i et land. Norge har naturgitte og klimatiske vilkår som gjør det vanskelig å drive et kostnadseffektivt landbruk. Landet er langstrakt, noe som medfører høye transportkostnader. I Danmark, Sverige og Tyskland er sentraliseringen kommet lengre enn i Norge – noe som tilsier lavere kostnader fra produsent til butikk, og følgelig lavere priser. Norske politikere er opptatt av å bevare en spredt bosetting, og ønsker derfor å ivareta hensynet til både landbruket og fiskerinæringen. Produksjon og distribusjon blir dermed svært kostnadskreven, og følgelig blir prisene høye. En annen viktig komponent for nivåforskjellene er Norges relative høye lønnskostnader. Gjennom utnyttning av oljeressursene og andre naturressurser har vi hatt muligheten til å ha et høyt kostnadsnivå. Et høyt prisnivå i Norge sammenlignet med våre naboland er ikke ensbetydende med at den enkelte forbruker er verre stilt her til lands. Nordmenns disponible inntekt ligger på et høyt nivå, og muliggjør et høyt konsum til tross for høye priser. Disse faktorene forklarer imidlertid best prisforskjellene mellom Norge og våre naboland som vi hele tiden har hatt.

Ved å stå utenfor EU har Norge selv kunne fastsette toll og avgiftsatsene. Likevel er Norge knyttet opp til internasjonale avtaler om handel mellom land. Gjennom WTO-avtalen av 1994 forpliktet Norge seg til å oppheve importvernet av landbruksvarer. Omleggingen fra importvern basert på importforbud til et tollbasert importvern i 1995, medførte at tollsatsene

for landbruksvarer ble svært høye (St.prp. nr. 1, skatte-, avgifts- og tollvedtak (1999-2000)). Det er innledet nye forhandlinger med WTO, hvor en friere handel med landbruksvarer står på dagsorden. Norges importvern for landbruket er blitt kraftig kritisert den senere tid, blant annet av utviklingsland, og dette temaet blir en av de vanskeligste sakene for den norske regjeringen under WTO-forhandlingene.

Avgiftspolitikken viktig

En av de viktigste faktorene bak forskjellig utvikling i prisnivået mellom Norge og våre naboland er ulike avgiftspolitikker. Særlig er Norges prisnivå på alkohol og tobakk preget av en forholdsvis sterk avgiftsbelegging, mens det har funnet sted en avgiftsharmonisering innenfor EU. Etableringen av EUs indre marked kan også være med på å forklare et økt prisgap mellom Norge og Sverige, Danmark og Tyskland. Fra 1. januar 1993 ble EU et felles marked uten indre grenser. Etableringen av det indre markedet har til hensikt å fjerne alle former for handelshindringer. En velkjent tanke innen EU er at ulike typer handelshindringer mellom land skaper høyere priser. Innenlandske produsenter kan ta høyere priser enn ved økt konkurranse. Handelshindringer som toll gjør at importvarer blir dyrere, og konkurransen mindre. Etableringen av et indre marked medførte at importmomsen for EU-landene ble avskaffet, mens momsregelen for handel med land utenfor EU ble opprettholdt.

Til tross for at norske forbrukere anvender en stadig mindre budsjettandel på mat, drikke og tobakk, er prisnivået på disse varene et vedvarende tema. I fjor pågikk en heftig debatt om matvareprisene i Norge, noe som resulterte i en utred-

ning om temaet – "Matens pris". Rapporten omhandler matvarepriser i Norge, Sverige og Danmark i 1998. Ved å ta utgangspunkt i en "norsk matvarekurv" ble det beregnet hva en slik matvarekurv ville koste i henholdsvis Sverige og Danmark. I vår analyse undersøkes prisnivåforskjeller mellom Norge og Sverige, Danmark og Tyskland utfra landenes egne "matvarekurver". Prismaterialet til rapporten om matvareprisene i Norge, Sverige og Danmark for 1998 er innhentet sommeren 1998. I vår analyse består prismaterialet av årlige gjennomsnittspriser for årene 1994, 1996 og 1998. Forskjeller i metode og prisgrunnlag gjør at resultatene i rapporten ikke samsvarer med våre funn.

1. Sitat fra tale Gro Harlem Brundtland holdt i Folkets hus i Oslo 2. september 1994.
2. Norge og EU. Virkninger av medlemskap i den europeiske union. ("Motmeldingen").
3. Roma-traktatens artikkel 2 sier: "Felleskapet skal ha til oppgave, ved å skape et felles marked og en økonomisk og monetær union, og ved å gjennomføre felles politikk... å fremme en harmonisk og likevektig utvikling av økonomisk virksomhet i felleskapet som helhet, en bærekraftig og ikke-inflasjonsdrivende vekst...."

Litteratur

Andersen, Tom, Lasse Sandberg, og Ayfer Storrud (1994): Mot et integrert europeisk marked, *Samfunnsspeilet* 1994, 3, Statistisk sentralbyrå.

Danmarks statistik (1998): Prisstatistik. København.

Det kongelige finans- og tolldepartement (1999): St.prp. nr. 1 (1999-2000) for budsjettperioden 2000, Skatte-, avgifts- og tollvedtak.

EUROSTAT (1996): Comparison in real terms of the aggregates of ESA. Results for 1994. Luxembourg.

EUROSTAT (1998): Comparison in real terms of the aggregates of ESA. Results for 1996. Luxembourg.

Koht, Berit og Tom Andersen (1992): "Forbrukerpriser – utvikling og prisnivåforskjeller. 1985 -1990 -1992. En jevnføring mellom de nordiske land og EF-området", *Økonomiske analyser* nr. 7, 1992, Statistisk sentralbyrå.

Lund, Ingeborg, Bjørn Trolldal og Trygve Ugland (1999): "Norsk – svensk grensehandel med alkohol", *SIFA-rapport 1/99*, Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning.

Nei til EU (1994): Norge og EU. Virkninger av medlemskap i Den europeiske union. Trondheim.

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (1999): Matens pris (NILF-rapport 1999:4), Oslo.

Statistiska meddelanden (1995): *Konsumentprisindex för december 1994*, Statistiska centralbyrån.

Statistiska meddelanden (1997): *Konsumentprisindex för december 1996*, Statistiska centralbyrån.

Statistiska meddelanden (1999): *Konsumentprisindex för december 1998*, Statistiska centralbyrån.

Statistiska centralbyrån (1998): *När mat kommer på tal*. Stockholm.

Statistiske efterretninger (1999): Indkomst, forbrug og priser 1999:6, Danmark Statistik.

Statistiske efterretninger (1999): Indkomst, forbrug og priser 1994:28, Danmark Statistik.

Pål Bakken

arbeidet tidligere som konsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for økonomiske indikatorer.

Katharina Henriksen

(Katharina.Henriksen@ssb.no) er konsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for økonomiske indikatorer.